

Nr. 4 1980

21. årgang

Løssalg kr 7.50

Geirr Wiggen:

Noen punkt om Norsk Språkråds uttalenormering i ordlister og ordbøker

Innleiing til drøfting av talemålsnormer og -normering på møte i Norsk språkråd 19. september 1980.

Etter denne innleiinga, og innlegg fra Ivar Eskeland og Tor Guttu, drøfta Språkrådet saka. Diskusjonen viste at rådsmedlemmene ikke ville ta noen realitetsavgjerd ennå, men få hele

At spørsmålet om standardisering av *talt* norsk nå er reist som emne for debatt i Norsk språkråd, har så vidt jeg har forstått sammenheng med min merknad under januarmøtet i år til pkt. 4.3 i språkrådets årsmelding for 1979, der det går fram at språkrådet har gitt råd bl a om uttale i samband med nyttingen av Tanums store rettskrivingsordbok. Alf Hellevik har opplyst at sekretariatet har gitt råd om uttalemarkering i flere andre ordlister og, bl a hans eiga nynorsklister. Jeg fant det da – og finner det fremdeles – merkelig at språkrådet gir råd om uttale (især om trykkmarkering, som det i hovedsak gjelder), og spurte i januar om hva for kriterier som blir lagt til grunn for slik rådgiving. Saka har vært drøfta i fagnemnda 24. mars i år, og jeg har fått skriftlig svar på spørsmåla og innvendingene mine 22. mai. Det er vel fordi det var jeg som reiste dette spørsmålet i språkrådet i januar at jeg nå er blitt bedt om å si noen innleiende ord.

Det er likevel mer å si om denne saka enn jeg kan i løpet av ett kvarters tid her i samla rådsmøte. Det står f eks klart for meg at Norsk språkråd har behov for ei teoretisk gjennomdrøfting og avklaring av begrepa

spørsmålet vidare utgreidd. Saka går derfor nå tilbake til fagnemnda før den kommer opp på nytt møte i sjølve rådet.

norm og *normering*. Dét er likevel såpass innfløkt og omfattende at det ikke er mulig å gå systematisk inn på det her og nå, sjøl om jeg syns jeg er nødt til å sette fram et ørlite teori-fragment.

Norm-begrepet har mange vitenskapsmenn og -kvinner greidd ut om mer og mindre djuptloddende, dels allment, dels slik det blir brukt på særskilte fagområder. Her til lands har det likevel ikke vært gjenstand for vidare refleksjon av dem eller de instanser som beskjeftiger seg med språknormering ut over kortere merknader en passant i utgreiinger med andre hovedtema. Det fins likevel enkelte unntak. Framfor alt vil jeg nevne rettsfilosofen Nils Kristian Sundbys omfattende, tverrvitenskapelige doktoravhandling *Om normer* (Universitetet i Oslo, 1974). Kjell Ivar Vannebo bygger i et ennå uavslutta arbeid på Sundbys generelle begrepsanalyse i et forsøk på å beskrive og bestemme nærme hva *språklig* norm er, og han jamfører dessuten Sundbys resonnement med andre kjente normbegrepsanalytikere innafor språkvitenskapen som Bohuslav Havránek, Eugenio Coseriu o a. I den internasjonale litteraturen finner vi – så vidt jeg er orientert i den

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Postboks 636, Sentrum Oslo 1.

Medlemspenger, kr 40,— pr. år; for skole-
elever, studenter og pensjonister kr 30,—.
Postgiro 5163787

Leiar: Reidunn Guldal
Kløfterhagen 77
Oslo 10
Tlf.: (02) 33 68 39

Bare 8 sider denne gongen

Språklig Samling kjem bare med 8 sider denne gongen. Grunnen er ikkje at vi har fått inn mindre stoff enn elles, eller at vi ikkje har noe å skrive om, men at trykkekostnadene for bladet er blitt så mye større etter at prisstoppen blei oppheva. Vi har rett og slett ikkje råd til fleire sider denne gongen, men vi reknar med å komme som vanlig med minst 16 sider i nr. 1 1981.

Red.

Debattmøte i Trondheim

Norsk Målungdom hadde debattmøte i Moholtkjellaren 25. september. Emnet var *språkleg frigjering*. Øivin Monsen innleidde for NMU og Ivar Hundvin for LSS. Den samskipnaden som kunne ha mest å stå til rette for i denne saka, Riksmålsforbundet, var ikkje innbeden.

Frammøtet var ikkje så altfor stort, og debatten roleg. Visse krinsar innan NMU vil ha det til at bokmål (også radikalt bokmål/samnorsk) er undertrykkjande, m.a. avdi det er det mest utbreidde. Hundvin viste til prinsippprogrammet for LSS («gi det folkelige talemålet sosial og kulturell oppreising») og til ei rad artiklar i bladet SPRÅKLIG SAMLING, og meinte at også LSS arbeider for språkleg frigjering. NMU har knapt noko monopol på dette.

Eit merkeleg døme på omgrepet *maktspråk* blei nemnd: Om ein direktør og fabrikkkeigar ute på Hitra snakkar dialekten sin når han er på arbeid, da er det maktspråk. Når han kjem heim og snakker same dialekten, da er det ikkje maktspråk. Hundvin meinte at om somme ikkje likar makt, så er det meir eit politisk spørsmål enn eit språkleg.

HU

RETTING

Vi hadde en stygg prentefeil i forrige nummer, 3 1980. Artikkelen til Ernst Håkon Jahr hadde fått en tittel som stod svært dårlig til innholdet. «Om å forbedre ei språkreform» stod det, men det skulle altså være: OM Å FORBEREDE EI SPRÅKREFORM. Vi håper denne trykkfeilen ikke førte til altfor stor forvirring blant leserne!

Red.

Om økonomien

Det som tynger økonomien mest, er utgiftene til bladet SPRÅKLIG SAMLING. Særlig trykningsutgiftene har gått sterkt opp det siste.

Vi har i år hatt en større aktivitet enn på lenge, m.a. utgitt ei jubileumsbok og hatt arbeid med en annonsekampanje i mai, «Nei til særbehandling av riksmålet». Også det har kosta en del.

Så nå er vi ille ute reint økonomisk. Bladet *må og skal* vi ha ut med minst fire nummer årlig. Det er det viktigste bindeleddet mellom oss, og er også etterspurt i fagkretser.

Derfor: Betal for 1980 om du ikke har gjort det! Ei julegave vil også være kjærkommen!

Kassereren.

GAVER

N. Galdal 50,—. P. Sætre 20,—. N. N., Sarpsborg 200,—. Straatveit 40,—. P. Engum 20,—. A. E. Oldem 75,—. H. Sætra 140,—. J. Fosså 97,—. E. Lundebø 50,—. K. A. Labukt 50,—. H. Landsverk 40,—. I. Grotnæss 200,—. B. E. Einum 50,—. K. Hansejordet 60,—. J. Haa-vaag 10,—. J. Risdal 10,—. J. Gregersen 10,—. E. Sundli 10,—. O. Byrkjeland 20,—. K. Western 60,—. P. E. Opsahl 10,—. J. Fossum 10,—. J. T. Greibrokk 60,—. E. Hanssen 30,—. B. Østbø 20,—. B. Rongen 60,—. T. Nømeland 60,—. E. Vatnaland 20,—. D. Skauge 70,—. K. Skeidsvoll 10,—. O. Kyllø 60,—. G. Mortensen 10,—. I. og K. Dalen 20,—. Å. Eikås 10,—. G. Hoff 20,—. Å. Smørgrav 10,—. O. Halvorsen 90,—. E. Hildrum 70,—. E. Røssaak 50,—. B. og G. Wiggen 100,—. Å. Gruda Skard 200,—. E. Gyland 60,—. O. Ramse 60,—. T. Tørdal 10,—. W. Johansen 160,—.

LSS har sendt merknader til departementet til «Utkast til føresegner til Lov om målbruk i offentleg teneste». Saka blei behandla av sentralstyret på møte den 19. september.

RÅDGIVENDE INGENIØRER I BYGGETEKNIKK

A. L. HØYER
Siv.Ing. Trygve Tørdal

Kongensgt. 19, Skien – Tlf. 20 475 – 20 975

Ny giv i Arbeiderpartiet?

Det skjer saker og ting i Arbeiderpartiet for tida. Et utvalg har vært i sving for å finne fram til retningslinjer for partiets språkpolitikk framover. Utvalget har lagt fram synet sitt i disse 9 punkta, sitert etter bladet Brorskap, nr. 5 1980:

1. Folket må få vørnad for sitt eige målgrunnlag, og dei må lære seg å nytte det. Fleire og fleire ser nå tydeleg samanhangen det er mellom språk og samfunnsform. Makteliten talar riksmål/ekspertmål/byråkratomål. Same eliten kuar folkeleg norsk og nynorsk.
2. Språk er politikk. Vil ein styrkje nærmiljøet og sjølkjensla til den vanlege borgaren, må målet bli språkleg demokrati. Arbeidarpartiet bør ikkje lenger gå stilt i dei språkpolitiske dørene.
3. Dagens ungdom ser dette klarare enn dei eldre. Mest 200000 ungdommar har gått i demonstrasjonsmarsj for språkleg rettferd. Vil vi ha dei unge med oss, må vi vere villige å stri for denne rettferda.
4. Byråkratspråket fører til maktesløyse, likesæle og forvirring blant folk. Folkeleg språk blir diskriminert. Dette er ei svidande, urettferdig maktutøving, som ein må gjere alt for å få slutt på. Særleg viktig er det at vi tar opp problemet i våre eigne organ, A-pressa, Ap og LO.
5. Nynorsk mål må tryggast som bruksmål på breitt grunnlag. Denne kulturtradisjonen har vore ei kjelde til å gjere norsk språk rikare. Reell jamstilling mellom dei to måla våre vil derfor vere ein god måte å sikre eit rikare og lettare mål på.
6. Språket formar haldningane, forståinga og personlegdomen vår. Godtar vi motstandslaust at ein elite skal avgjere korleis vi skal tale og skrive, er vi med på ein reaksjonær ettergjevingspolitikk som ikkje er eit sosialistisk parti verdig. Første steget på rett veg her, er ei open drøfting om den norske språksituasjonen.
7. Det offentlege ordskiftet om språket har for sterkt knytt seg til rettskriving i snever meining. Ekstreme rettskrivingssynspunkt har fått råde grunnen. Ei 150 års tilnærming har blitt avløyst av forvirring og reaksjon. Tida er nå inne til å samle dei gode kreftene om språkdemokrati og styrking av arbeidarklassa sitt språk.
8. Vi vil ha ein demokratisk og frigjerande språkpolitikk. Då krevst det konkrete svar på dei ulike spørsmåla som språksituasjonen ber i seg.
9. Arbeidarpartiet bør i det prinsipp- og arbeidsprogrammet som skal leggast fram før valet i 1981, klart seie frå kva det vil gjere med dei udemokratiske språktilhøva vi har i landet vårt i dag.

*I samme nummer av Brorskap finner vi et intervju med partiformannen Reiulf Steen. Dette intervjuet understreker at partiet nå virkelig er på veg til å stake ut en ny kurs. Vi siterer fra intervjuet, som har overskriften: **Styrk språket til arbeiderklassen!***

– Det er gledelig med det arbeidet som i dag skjer på bred basis over hele landet vårt for å styrke språket og kulturgrunnlaget til arbeiderklassen. Særlig gledelig er det at våre folk så aktivt har engasjert seg i dette kulturarbeidet. Interessen for dialekt, folkelig språk og nynorsk er i ferd med å bli en ny grasrotbevegelse. Og det er ikke først og fremst filologi som står i sentrum, men spørsmål som likeverd, nærmiljø, demokrati, folkelig og lokal kulturaktivitet, innflytelse, solidaritet og politiske holdninger.

Det er formannen i Arbeiderpartiet, Reiulf Steen, som seier dette i samband med det tiltaket som ei rad kulturarbeidarar innom Arbeidarpartiet nå har sett i gang. Vi omtalar dette tiltaket på ein annan stad i bladet.

– Korfor har partiet engasjert seg så sterkt i denne saka?

– La meg da først slå fast at der alltid er et nært samband mellom det økonomiske og det kulturelle frigjøringsarbeidet til underklassene her i landet. Åsmund Vinje var for eksempel sterkt engasjert i thranitterbevegelsen. Han var faktisk den eneste kjente journalisten som våget å kritisere den harde dommen høgsterett gav thranittene. Kanskje vi også burde tenke over Hans Vogts ord fra 1932: «Måltvang og målundertrykking er alltid berre ei avleidd eller forkledd form for økonomisk tvang og undertrykking».

– Vi er ikkje vane med å rekne arbeidarrørsla som særleg velvillige overfor folkemålet?

– Det burde vi være. Innen vår bevegelse har interessen for språkreising alltid vært levende. Våre folk hadde som regel vansker med å skrive og tale det stive bokspråket.

Martin Tranmæl arbeidet hardt for å finne fram til et enkelt og folkelig språk, som var naturlig for hans språklige bakgrunn. Det samme gjelder arbeiderdikterne våre, så vel Oskar Braaten som Johan Falkberget. Og den store rallardikteren, Kristoffer Uppdal gjorde en veldig innsats for å finne fram til en språkform som passet til hans språkrøtter. Og når det gjelder situasjonen i dag, vil jeg gjerne sitere Svein Christiansen: «Politikerne kan heller lære av oss. Jeg gir ikke fem øre for den tendensen som i dag gjør seg gjeldende, at man må snakke et sobert, godslig knotemål som skal virke fascinerende, for å bli betraktet som seriøs.»

– Likevel vel eg hevde at fagrørsla og Arbeidarpartiet ofte har vist likesæle i språkspørsmål.

– Det kan vel ha hendt, men både den politiske og faglige arbeiderbevegelse viste tidlig både velvilje og sympati for nynorsk og for oppnorsking av bokmålet. Det er grunnen til at nynorsk har stått så sterkt i Stortinget mot en samlet konservativ front. Dette synet har vi stått fast på seinere også, men dessverre med mindre styrke og konsekvens etter at det lykkes riksmålsfanatikerne å drive fram sine særkrav på «reint» bokmål gjennom avisredaksjoner og forlag.

Fra siste side.

ten er her. Jeg skulle ønske at Hovdhaugen hadde ofte et par ord på denne lavstatusformen som er så utbredt.

Om grammatiske regler s. 16 sier han at «regelen om *dem* som subjekt er likeverdig med regelen om *de/dei*, men forskjellig.» Jeg er sjølsagt enig i at formene er likeverdige. Men dette er nok uvant for mange av dem som skal lese boka. Det er uvant for dem å skille mellom normative regler satt der at språknormerere (både de offisielle og de uoffisielle) og grammatiske regler. Siden de fleste grammatikker er normative, er de fleste mennesker altfor vant til å lese *regel=norm som skal følges*. Det burde kanskje vært ofra noe mer plass på likheter og forskjeller på grammatiske og normative regler, hvor grammatikkbegrepet tydelig kom inn i forholdet til dialekter/varianter av norsk. Sjøl om Hovdhaugen andre steder i boka sier noe om hvilke krefter som styrer språknormeringa i et land, er det kanskje ikke sikkert at alle husker det når de møter et konkret eksempel på hvilke krefter som gjør seg gjeldende for normeringsreglene. Samfunnsforholdene (de økonomiske, sosiale, politiske og kulturelle) burde komme mer direkte fram i beskrivelsen av samspillet mellom språk og samfunn/mennesker.

Side 10 er det et avsnitt om kontakt, kontroll og dominering. Hovdhaugen sier der om språket «det er også et middel til å skape avstand, til å kontrollere og dominere andre. I en samtale mellom to eller flere personer vil den som vet å bruke språket, og som vet å ordlegge seg lett komme til å dominere de mindre taleføre». Det er sjølsagt rett. Men dersom det ikke bare dreier seg om språklig dominans, en språklig kontroll, så må det sis noe om forholdet mellom språklig dominans og reell makt. Det fins mange situa-

sjoner der en som vet å ordlegge seg godt nok, kan dominere en kommunikasjonssituasjon verbalt, men ikke reelt fordi han/hu ikke har autoritet eller makt til å bestemme over andre. Det har stor betydning at en kan ordlegge seg godt i ulike situasjoner. Sjansene for å vinne fram med sitt syn og oppnå det en ønsker blir jo større, men en bør nok modifisere språkets betydning. Det er viktig at ei slik bok som denne sier noe mer direkte om forholdet mellom språklig dominans/makt og politisk dominans/makt. Boka ville ikke bli noe dårligere *språk-kunnskap* -bok for det.

For øvrig mener jeg at boka gir svært fruktbar viten om språk og språkforhold. I det hele tatt vil folk som er interessert i å vite mer om språk, finne ei god innføring her. Språkbruken i boka er grei. Even Hovdhaugen viser dessuten i praksis at han mener «språk er likeverdige». Han har valgt et nokså radikalt bokmål. Det støtter de holdningane han har til språk og språkvarianter. Boka viser at synet på språk som likeverdige, bygger på solid innsikt og viten.

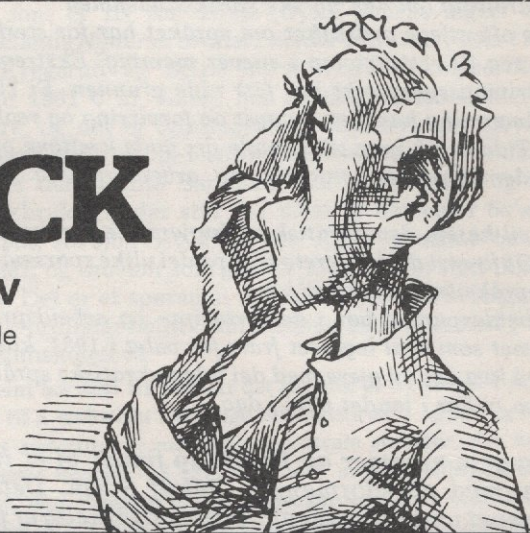
Til slutt må jeg si noe om illustrasjonane i boka. De er ikke gode og korresponderer dårlig med teksten. I margillustrasjonane fins ikke kvinner, bare menn. Jeg regner med at illustrasjonane ikke bevisst er laga for å vise at kvinner i mange sammenhenger blir gjort usynlige. Siden det fins like mange kvinnelige språkbrukere som mannlige, burde illustrasjonane vise det. For kvinnene blir det ifølge illustrasjonane ikke et spørsmål om å dominere andre ved å ordlegge seg godt i en samtale, det blir et spørsmål om å få delta i samtalen i det hele tatt. Jeg har valgt å tolke illustrasjonanes budskap som ei undergraving av teksten.

VIDAR SANDBECK

En handelsreisendes liv

Selvbiografisk roman om livet som reisende i herrekonfeksjon. Om opplevelserike, men trange tider da elektrisk komfyr og sommerferie var uoppnåelig luksus. Illustrert av Rune J. Andersson

Kr. 67,- innb. 84,-

170

CAPPELEN

Fra s. 1

– den hittil mest ajourførte drøftinga av språknormer og språknormering i vest-tyskeren Klaus Gloys *Sprachnormen I–III* (Stuttgart-Bad Cannstatt 1975–76). Når jeg her vil antyde at det neppe vil vise seg holdbart ved nærmere etterrøking å opprettholde et normbegrep som utelukker de internaliserte språkbruksreglene som styrer de ulike slag faktisk språkbruk, er det med henvisning bl a til de tre arbeida jeg har nevnt. Såkalte *internaliserte språknormer* er slike som vi alle har tilegna oss gjennom språktilegnings- og sosialiseringsprosessen fra fødselen av – på sett og vis ubevisst, men ikke helt uten en viss motivasjon – og som vi opplever som en kvalifisert del av oss sjøl og de menneskene vi er knytta til. Vi må f eks rekne med at *flere* ulike normer virker på orduttale-nivået i norsk og ikke bare *ei* overordna norm, om noe slikt skulle finnes. Tvert om er det av flere grunner rimelig å holde ulike språkbrukergrupper internaliserte språknormer for primære i forhold til den slags *preskriptive setninger* som sier noe om åssen språkbruken bør eller skal være, altså det vi i Norge trulig er mest vant til å kalle språknormer. Som sosialt begrep er norm knytta til et visst atferdsmønster som er godtatt av ei viss gruppe mennesker, og psykologisk viser normer seg gjennom konformitet, bestemte vurderinger og skyldkjensle (ved norm-brott). Norm er altså norm *for* noen, *angår* noen. Preskriptive setninger om rett/gal, vakker/stygg osv språkbruk som normeringsorgan som f eks Norsk språkråd formulerer, har mulighet til å få norm-status dersom de korresponderer med de internaliserte språknormene hos dem setningene er mynta på (normsubjektene); de blir da *fastsatte språknormer*. Men mangler korrespondansen med normsubjektene internaliserte normer, blir de preskriptive setningene bare stående som ytre påbud eller forbud (*regler*) som kan få atferdsstyrende virkning bare om de tvinges eller presses på den enkelte språkbrukeren. I hvilken grad normsubjektene vil føle seg pressa av preskriptive setninger om språkbruk, og dermed råker ut i en normkonflikt-situasjon, avhenger av normsenderens autoritet.

Skillet mellom norm og regel og mellom internaliserte og fastsatte normer er bare noen av de distinksjonene som framstår som nødvendige i en normbegrepsanalyse. Det fins ei rekke andre distinksjoner òg, som f eks skillet mellom norm og konvensjon og norm og verdi, men de jeg så vidt har vært inne på her, skulle gi den nødvendigste bakgrunnen for de få punkta som følger, og som i hovedsak gjelder språkrådssekretariatets råd om uttalemærkinger i ordlister, utgangspunktet for det spørsmålet vi er bedt om å drøfte her. Men først har jeg en merknad – eller rettere: et spørsmål – om språkrådets forhold til behandling av talemålstilhøve generelt.

1. Under hele forrige periodes drøftinger om rettskrivingsspørsmål hevda jeg – og andre – bl a med henvisning til § 1.b. i lovene for rådet, at forholda og utviklingslinjene i de norske talemåla måtte tas omsyn til. Langt fra alle rådsmedlemmene var enige i det. Jeg husker f eks Eyvind Fjeld Halvorsen sa det slik at talemåla ikke var språkrådet vedkommende, noe han for øvrig beklaga, for han var sjøl sterkt for ei normering av

talemålet i landet og skulle gjerne gjort noe også gjennom språkrådet for å oppnå et mer standardisert talemål. Men det var – iallfall i forrige rådsperiode – språkrådet uvedkommende, mente han og flere med han. Var det det i forrige periode, må det vel være det i denne òg? *Jeg* mener imidlertid fremdeles at norsk språk og språkbruk i si helhet vedkommer dette rådet, talemåla også. Jeg lurar bare på hvor mye taktikkeri som lurar i buskene når talemålsforhold av så mange blei holdt for irrelevante for våre vurderinger, både deskriptive og normative, fra 1976 til 1979, men nå i 1980 skal drøftes som eiga sak og som eventuell gjenstand for normering.

2. Offisiell språknormering i Norge har hittil gjeldt skriftspråka våre. Norsk talemål har ikke vært utsatt for offisiell normering så nær som for enkelte avgrensede yrkesfunksjoner (f eks i NRK). Tvert om har talemåla – som det primære, grunnleggende og dominerende språklige mediet det er for alle mennesker – vært ei rettesnor og et grunnlag for reguleringa av skriftspråkets form. Slik bør det fortsatt være i Norge, sjøl om noen av fagnemndas medlemmer til manges forskrekkelse både i og utafør dette rådet nå synes å ville bryte med denne tradisjonen. Jeg håper innerlig at denne iveren hos enkelte rådskolleger for å få talemåla våre standardisert skyldes manglende omtanke for hva talemålsnormering egentlig bærer med seg.

Det er ingen rimelig grunn til videre ensretting av talemåla i Norge. Tvert om. Våre naturlige talemål, dvs våre egentlige morsmål, er ikke noe vi har et utvendig forhold til, og som vi kan skifte som skjorter, for å ty til et velbrukt bilde. De er innvevd i personlighetene vår, er en del av vår individualitet. Lyd- og formverket er i denne sammenhengen de delene av språket som sterkest uttrykker eller signaliserer vår sosiale og geografiske tilknytning, dvs vår sosiale og personlige identitet. Dette er elementær språksosiologi og språkpsykologi. Noe av det som sitter aller djupest i oss i så måte er trykk- og intonasjonsforholda (prosodien) i språket. Som barn lærer vi disse delene av morsmålet først, bare måneder gamle, og lenge før det første ordet; og de er de siste restene av morsmålet de greier å fjerne som prøver å skifte talemål. De fleste greier aldri å utrydde sitt morsmåls prosodi, dets *aksent*. Ja, så skandaløst det enn kan høres for noen, har både Guttorm Hansen og Per Borten visstnok bedt sine kolleger inn på *'kontoret* sitt, sjøl om det har vært på *'stortinget* eller i *regjæringen!* Jeg tør ikke engang nevne alt det Oslo-representanten Thorbjørn Berntsen (Ap) har bedrevet språklig i sitt rikspolitiske virke. Og mange andre av våre fremste tillitsvalte med: De kommer jo fra alle mulig slags kanter av landet! Og snakker sånn også!!

«*Ryen* sa at det var nødvendig å ha en uttalenorm. *Pettersen* sa at en burde ha en norm til bruk ved offentlig framføring,» står det i Referat fra møte i fagnemnda 24.3.1980, pkt. 32. Som om det var en vare! Som om vi var språk-ingeniører! Det blir ikke få språklige oppdragelses-kurs som må holdes bare på Stortinget. Eller i Norsk språkråd, for den saks skyld. Jeg er personlig glad for at Venås og Bjørkum har vært i fagnemnda og ordlagt de motforestillingene jeg har hatt i tankene.

Over til neste side

«Fagnemnda vedtok å svare Wiggen at det fins en uttalenorm, og at det bør finnes en slik,» står det også i dette referatet. Jeg kan ikke med min beste vilje lese dette som en dekkende *beskrivelse* av den norske språkvirkeligheta; det framstår mer som et *dekret*. I sjølve det svarbrevet jeg fikk i mai, står det imidlertid nærmere om denne ene uttalenorma: «Sekretariatet holder seg her [dvs i sine råd om trykkmarkeringer i ordlistene] stort sett til en tradisjonell uttalenorm som er allment godtatt i vide kretser.» Dette må vel sies å være ei *vag* formulering: *allment* betyr ikke nødvendigvis *av alle*, og i *vide kretser* behøver ikke bety *på svært mange eller de fleste steder i landet*, sjøl om det lett kan leses slik. Østnorsk orduttale fra riksgrensa i øst til Kristiansund i vest, fra Bindal i nord til langt nedi Østfold følger ellers uttalenormer som har eldre tradisjon i landet enn den fagnemnda har i tankene. Jeg tenker naturligvis på prinsippet om førstestavingstrykk, som forresten ikke er et spesielt østnorsk prinsipp, sjøl om det slår sterkest igjennom her. Det gjelder norsk språk generelt, men viser seg noe svakere i vestnorske mål (inkl nord-norsk) pga kvantitetsutviklinga der, særlig i fremmedord av romansk opphav. Den ene uttalemåten flertallet i fagnemnda synes det er rimelig å rekne med og å gjøre gjeldende på landsbasis gjennom offisiell uttalenormering, er derimot det de gamle kalte «den dannede dagligtale», en sosialt, ikke geografisk bestemt språkvariant som Amund B. Larsen i sin oslomålsstudie heimfesta til embets- og storkjøpmannsstanden (Larsen 1907). Det er forståelig nok vanskelig å tale rett ut om «den dannede dagligtale» i 1980, så nøye som denne termen er knytta til si motsetning, «vulgærsproget». Dét ordet er definitivt ikke lenger gangbart. Omsatt til dagens ordbruk er det tale om ei sosial overklassenorm vs. folkemålas normer. – Nynorsk-normeringa baserer seg på *vestlandsk* prosodi, som på avgjørende punkt tilfeldigvis ligger nærmest overklassemålet på Østlandet. Slik blir nynorsk-normererne *ufrivillig* (rekner jeg med!) *allierte* med «fin»-språket østpå, kanskje fordi de med sin egen bakgrunn ikke helt har oppfatta den språksosiale motsetninga det dreier seg om, som viktig.

Men alvorlig talt: Det er ikke anstendig for samfunnets øverste språkpolitiske råd i 1980 å framstå som så naivt og historieløst at det uten å blunke gjør seg til en slik advokat for «den dannede dagligtale» i *opposisjon* til folkemåla som fagnemnda vitterlig gjør i sitt svar på min merknad fra forrige rådsmøte. Og det er det samme som er realiteten når departementsgodkjente ordlister forteller det norske folk at *kon'tor* er rett uttale og *'kontor* følgelig er galent. Det er ille nok om språkrådets sekretariat i dette stykket har gitt slike markeringsråd uten egentlig å ha gjennomtenkt saka. Slike menneskelige glipp kan vi alle tross alt falle som offer for. Verre vil jeg si det er, om språkrådet følger denne praksisen vel vitende om den språksosiale forskjellsbehandlinga den innebærer. Da dreier det seg om et bevisst klassestandpunkt – et språklig og sosialt superstrat-standpunkt – *mot* tradisjonell og utbredt norsk uttalenorm, slik den gjør seg gjeldende i folkemåla i by og bygd vidt ut over landet. Kjell Ivar Vannebo skriver i det nevnte norm-teoretiske arbeidet sitt (s 20): «Men prinsipielt er det grunn til å understreke at ved enhver *offisiell* norm-

fastsettelse, der én språklig variant velges ut på bekostning av andre, vil selve fastsettelsen representere ei politisk handling som i siste instans berører maktforholdet i vedkommende samfunn. For gjennom å fastsette én variant som norm, blir brukerne av denne varianten favorisert som normbærere. De får, som E. Haugen uttrykker det, «en tjuvstart i kappløpet om makt og posisjon.»

Jeg vil føye til ei lita påminning til dette punktet. Vi veit rett nok ikke nøyaktig hvem som er ordlistebrukere. Trulig brukes ordlistene av mennesker i alle aldre, i ei rekke ulike situasjoner og av de forskjellige grunner. Men vi veit *sikkert* at skoleelever er ei stor og permanent brukergruppe. Sia Stortingsvedtaket i 1878 om at elevene skal få bruke heimemålet sitt fritt i skolen, og at det i tilfeller med kommunikasjonsvikt mellom lærer og elev er læreren som skal jenke seg etter barnas morsmål, har talemålsnormering vært forbudt i norsk skole. Denne beskyttelsen av barnas morsmål og personlige integritet er fremdeles lovfesta i grunnskolelova. Nå har imidlertid elever – og alt for mange lærere også; ja, det gjelder sikkert langt ut over skolesamfunnet – en tendens til å lese ordlistene nesten som Bibelen sjøl: Der står Sannheta. Det må vi ta omsyn til. Dvs. de leser sjelden ordlistenes *forord*, som unntaksvis kan ha vettuge forbehold til den uttalerettleinga som følger (eks. *Tanums store rettskrivningsrodbok*), men som oftere er hårreisende bastante (eks. «Av og til uttaler vi ord galt fordi vi legger trykket på feilaktig sted i ordet/ . . . den bokstaven (lyden) som har prikken under seg, skal tydelig framheves når vi sier ordet» (Knappen/Thoresen: *Ordliste for grunnskolen*, Asch. 1979)). Jeg kan ikke gi meg til å sitere fra de titalls ordlistene som foreligger, sjøl om det sikkert ville føre til stor munterhet /forferdelse (alt etter ens evne til galgenhumor). De fleste skoleordlistene jeg har lest igjennom før dette møtet, følger mer eller mindre bevisstløst den sedvanen Knappen/Thoresen uttrykker så bastant, og noen har tilmed egne elevøvinger i fororda for å terpe inn det «dannede» trykket i orda. Bare *to* ordlister har jeg funnet som er fri for uttale-(trykk-)markeringer: Ivar Eskelands *Nynorsk ordliste med a-infinitiv* (Oslo 1978) og Krogsrud og Seips *Norsk rettskrivningsordliste* (Oslo 1961 o a). Ellers har de det, skoleordlister og andre, og det er *oppslagsordas* markeringer elevene, lærerne og de øvrige leserne fester seg ved. Det er der de finner den nevnte Sannheta om norsk språk og rett språkbruk. Og der står det altså at det heter *ba'nan*, *bu'tikk*, *sta'sjon* osv. Bare det. Altså framstår *'banan*, *'butikk* og *'stasjon* som galent. Enda det jo slett ikke er sant. Det er et spørsmål om ikke trykkmarkeringene i skole-ordlister beint fram kommer i konflikt med § 40.1 i grunnskolelova.

Reint bortsett fra dét har det seg slik at forsøk på å presse folk til å endre sin naturlige talemålsbruk – og særlig slike deler som tilhører morsmålets sentrale struktur, dvs *internaliserte* normer – i praksis svært, svært sjelden fører til annet enn vansker for språkbrukerne. Fordi ordlister og ordbøker har så stor autoritet som vi veit de har, gir de ikke «nøytral informasjon»; de avføder språksosiologiske verdidommer (om rett/galt osv) som resulterer i press, angst, usikkerhet o a når det som står i boka ikke stemmer med

leserens egne språkbruksnormer. Slik er det fordi morsmålsnormene er en så tett innvevd del av personlighetene, som tidligere nevnt.

At redusert sjølkjenne, personlig usikkerhet, sosial tilbaketrekking og passivisering o a er vanlige følger av normeringspress som krever endring av internaliserte språkbruksregler, er også en allmenn og elementær innsikt som språkbruksgranskere verden over slutter seg til, uansett hvilket prinsipielt syn de ellers måtte ha på normering av talemål og skriftspråk. Dette er blitt overveldende entydig klarlagt gjennom så mange og allsidige forsøk og undersøkelser at ingen kan se bort fra det. Av de internasjonalt kjente forskerne på området er vesttyskeren Ulrich Ammon utvilsomt den som i prinsippet har gått sterkest inn for ei streng normering av både tale og skrift. Men også han kommer i et dilemma når han vil sette prinsippet sitt ut i praksis: «Jede Korrektur dialektaler Abweichungen kann nähmlich störend sowohl auf die Spontanität als auch auf die Entwicklung der Ich-Stärke dialektalprechender Kinder wirken. Dies gilt besonders für den mündlichen, aber auch für den schriftlichen Ausdruck» (Ammon 1973, s. 88). Sagt direkte på norsk: Det er rett ut sagt *undertrykking* – ikke av språk, men av mennesker – å dekretere overfor alle som etter *si* språknorm sier *'kontor* og *'appelsin* at det er galent. Det er likevel dét den nåværende trykkmarkeringa i ordlistene gjør, og det med departemental tyngde og autoritet. Derfor bør den bort.

3. Mitt tredje og siste poeng i denne innleiinga skal være kort uttrykt. – Norsk språkråd har språknormering som del av sitt virkeområde. Jeg har tidligere gitt uttrykk for at jeg ikke finner det rett å holde talemålet utafør rådets ansvarsområde; det gjelder også i normeringssammenheng. I generell språknormeringsteori – eller språkplanleggingsteori – skiller en imidlertid ofte mellom to hovedtyper språkplanleggingsarbeid: Slikt som retter seg mot språkssystema sjøl, og slikt som gjelder ulike språkformers bruksvilkår. I fagspråket kalles det stundom hhv. *language corpus planning* og *language status planning*. Blant annet av de grunnene jeg alt har nevnt under det forrige punktet, finner jeg den førstnevnte typen ('language corpus planning') lite høvelig (mildt sagt) for norske talemål. Vi har forholdsvis få problem med å forstå hverandre her til lands, og de fleste problem som oppstår skyldes ordvalget og svært lite sjøve språkssystemet. Det er ellers mye et spørsmål om vane og innstilling hvor lett eller tungt vi har for å forstå hverandre.

Derimot kunne det være på sin plass for språkrådet å tenke igjennom hva slags strategier som burde og kunne følges på det andre språkplanleggingsområdet ('language status planning'), dvs åssen bruksvilkåra for alle norske kvinners og menns talemål best og rettferdigst kan tilrettelegges. Den talemålsplanlegginga det da ville være tale om, ville være ei bevisst påvirkning eller styring av språkbruksvilkåra lokalt og sentralt i samfunnet og dermed være innerretta mot *språkholdninger*. Slikt språkplanleggingsarbeid kan virkelig tjene det folket vi skal være tjenere for på det livsområdet vi har våre arbeidsoppgaver i dette rådet. Men det krever naturligvis skikkelig kunnskap om og ikke minst respekt for norsk mål i alle dets varianter, ikke bare for overklassevarianten(e).

Jeg mener vi her i språkrådet har behov for å komme fram til et skikkelig, klart og veloverveid teoretisk fundament for

vårt normerings- eller språkplanleggingsarbeid, slik jeg alt har antydde innleiingsvis. Men jeg trur ikke bare vi kan samtale oss fram til det. Vi trenger tid til å studere litegrann på emnet, og fagnemnda skulle være den nærmeste instansen til å tilrettelegge og få i gang et slikt studiearbeid. Et bedre ajourført innsyn i den internasjonale faglige aktiviteten (inkl den vitenskapelige teori- og begrepsdanninga) på språkplanleggingsområdet kan virke til å korrigere deler av vår språksosiologiske virkelighetsoppfatning og til å utvide de perspektiva vi ellers har arbeidd innafor, til beste for språkbrukerne. Det vil for oss alle kunne hjelpe til å skape en fordoms-befriende avstand til de emna vi drøfter. Det gjelder også spørsmålet om talemålsnormering, som jeg syns vi burde ta av rådets dagsorden så lenge. Det er ellers bare 7–8 år sia det emnet sist blei offentlig drøfta her til lands, og det ikke lite intenst og omfattende heller. Inntil vi kan få i stand et overkommelig studieopplegg til innvortes bruk i rådet, er jeg ubeskjeden nok til å minne om at jeg har samla og utgitt de sentrale bidraga i dén debatten i boka *Ny målstrid*, og til å mene at de med fordel kunne studeres på nytt.

Som avslutning på disse få innleiingsmerknadene mine vil jeg be språkrådet gjøre vedtak om å fjerne de sosialt diskriminerende trykkmarkeringene i de ordlistene det får til uttalelse og godkjenning. Ettersom det aner meg at det ikke er *full* enighet om dette blant rådsmedlemmene, ber jeg om å få det praktiske spørsmålet om trykkmarkering avgjort her ved votering. Jeg går ut fra at det ikke er nødvendig å gjenta hele argumentasjonen i sjøve voteringstemaets ordlyd, og ønsker derfor dette korte forslaget til vedtak satt under votering under behandlinga av denne posten på dagsordenen:

«Norsk språkråd samla til møte i Oslo 19.9.1980 mener at trykkmarkeringa i ordlister og ordbøker kan ha uheldige virkninger for store språkbrukergrupper og ønsker derfor at disse trykkmarkeringene fjernes.»

Tilvisinger

- Ammon, Ulrich 1973. Dialekt, Sozialschicht und dialektbedingte Schulschwierigkeiten. I *Linguistische Berichte*, Heft 22.
- Eskeland, Ivar 1978. *Nynorsk ordliste med a-infinitiv*. Oslo.
- Fossestøl, B., J. Sverdrup og M. Sandvei 1980. *Tanums store rettskrivningsordbok. Bokmål*. Oslo.
- Gloy, Klaus 1975. *Sprachnormen I*. problemata frommann-holzboog 46. Stuttgart-Bad Cannstatt.
- Gloy, Klaus & Gunter Presch (herausg.) 1976. *Sprachnormen II/III*. problemata frommann-holzboog 47 & 48. Stuttgart-Bad Cannstatt.
- Knappen, ? og A. Thoresen 1979. *Ordliste for grunnskolen*. Oslo.
- Krogstad, T. og D. A. Seip 1962. *Norsk rettskrivningsordliste. Bokmål*. Oslo.
- Larsen, Amund B. 1907. *Kristiania bymål*. Oslo.
- Norsk språkråd 1980. *Referat fra møte i fagnemnda 24.3.1980*. Stensil. Norsk språkråd, Oslo.
- Sundby, Nils Kristian 1974/78. *Om normer*. U-forlaget, Oslo-Bergen-Tromsø.
- Vannebo, Kjell Ivar 1980. Om språkvitenskapens normbegrep. I *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 1980:1, s. 3–23. Amsterdam.
- Wiggen, Geirr (red.) 1974. *Ny målstrid*. 2. utgave. Oslo.

SPRÅKLIG SAMLING

Abonnement 30 kroner året
Skriftstyrarar: Ernst Håkon Jahr, Gabbrovn. 11,
9022 Krokeldalen. Tlf.: (083) 30 483
Torun Gulliksen, Bergvn. 21, Breisås, 3800 Bø
i Telemark. Tlf. (036) 60 691

Returadr.: Postboks 636, Sentrum, Oslo 1

Torun Gulliksen:

Bokmelding av Even Hovdhaugen: SPRÅK – KUNNSKAP for den videregående skolen (1978)

Skolen har vært og er svært opptatt av ord, og elevene har først og fremst skullet lære seg å uttrykke seg gjennom språket og ikke gjennom f.eks. musikk, bilder, mime osv. Men til tross for at språket har vært så viktig i skolen, har skolen ikke direkte formidla språkkunnskap i særlig grad utover normativ grammatikk og ortografi.

Tanker om vårt eget språk, om norsk og om andre lands språk har vi. Noe mer viten kunne vi nok trenge. Noen har det syn på norsk at det er et mindre fullkomment språk enn enkelte av de fremmedspråka de skal lære. En elev sa en gang i en norsktime jeg overvæerte at engelsk var et mye bedre språk enn norsk fordi på engelsk blei det ikke misforståelser sånn som det blei så ofte på norsk. Slik er det nok ofte at meninger om språk bygger mer på fordommer enn på kunnskap, som Hovdhaugen sier i innledninga i boka si.

De nye planene for den videregående skolen har språkkunnskap som valgfag. Problemet har vært å finne faglitteratur som formidla en viten elevene kunne arbeide videre med. Det er derfor fint at det har kommi ei slik bok nå.

Even Hovdhaugen har skrivi ei bok som tar opp mange viktige sider ved språket. Både lyd-lære, ordlære, setningslære og betydningslære er behandla. Men viten om språket som system dvs grammatikken, isolerer han ikke. Den er bare en del av den viten vi kan tilegne oss om språk. Han har et godt og fyldig kapittel om språket i utvikling hvor han tar opp emner som språkplanlegging, etablering av skriftspråk, valg av skriftspråk i nye land m.m.

Han skriver og om språknormering i sin alminnelighet. Boka har et kapittel om språkfamilier og språktyper med eksempler fra språk skolen ikke underviser i, så som tyrkisk, japansk og kinesisk. Det er med og setter vårt eget språk inn i en større sammenheng. Ved på forskjellige måter å beskrive språk og språkforhold i andre land, får Hovdhaugen på en fin måte vist at språkproblemer og språkdiskusjoner ikke er noe som er særegnet for Norge.

Det er veldig viktig at skrift og tale blir holdt fra hverandre. Hovdhaugen har et bra underka-

pittel om talespråk og skriftspråk og om forholdet mellom dem.

Siste kapitlet i boka «språk og språkbruk» burde hatt et klart kommunikasjonsperspektiv, og de begrepa som blir behandla burde vært satt inn i en kommunikasjonsanalyttisk sammenheng, og sentrale begrep som sosial rolle, forventninger, institusjon og samspillet mellom dette og språkbruk og språkbruker burde vært tatt opp.

Det er virkelig verdt å merke seg at Hovdhaugen sier om formålet med boka s. 14, «Et av de viktigste formål med denne boka er å vise at språk er forskjellige, men likeverdige». Det er uhyre positivt at en lærebokforfatter sier noe om hva han vil med boka. Dessuten synes jeg det er et veldig godt formål. Men det fins noen tilfeller hvor Hovdhaugen i sin språkbeskriving ikke helt følger opp sin teoretiske standpunkter. «Vi kan skrive *solen* enten fordi vi ikke vet at det skal hete *sola*, eller fordi vi ikke godtar at reglene påbyr oss å skrive *sola*» (s. 16). Formuleringen hans er uheldig fordi den ikke gjør klart hva for viten (vet at) og påbud (påbyr) det dreier seg om. Det må gjøres helt klart hva slags regler som påbyr oss å skrive *sola*. Når det står *ikke vet at det skal hete og reglene påbyr*, ser det ut til at det bare er sånn og at det ikke i de her tilfellene dreier seg om normeringsregler og ikke om grammatiske regler. Det blir derfor både uklart og misvisende her, sjøl om det på sida foran står om normative regler og grammatiske regler. Problemet er at noen kanskje kan oppfatte Hovdhaugens utsagn som normativt. Han sier s. 15: «Det finnes f.eks. en regel for norsk som sier at forma *dem* ikke kan brukes som subjektform, dvs. at en setning som *Dem har gjort det* er gal ut fra de reglene som gjelder for norsk skriftspråk.» Konteksten skulle gjøre det klart hva Hovdhaugen mener. Men jeg trur at det er en uheldig formulering fordi presiseringa ikke kommer først i perioden. Norsk er her det samme som offisiell rettskriving for norsk bokmål. Denne normative regelen vil jeg ikke regne med til dem som er vilkårlig satt. Det kan se ut som Hovdhaugen mener det, slik konteks-

Over til side 4.